

Sygn. akt XXVIII C 2268/23

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 12 września 2023 r.

Sąd Okręgowy w Warszawie, XXVIII Wydział Cywilny w składzie:

Przewodniczący: sędzia Paweł Krekora

Protokolant: sekretarz sądowy Joanna Godzina

po rozpoznaniu w dniu 12 września 2023 r. w Warszawie na rozprawie

sprawy z powództwa A. F.

przeciwko (...) S.A. z siedzibą w W.

o ustalenie i zapłatę, ewentualnie o ustalenie i zapłatę

zasądza od pozwanego na rzecz powódki kwotę 201 300,25 zł (dwieście jeden tysięcy trzysta złotych 25/100) oraz kwotę 16 669,17 CHF (szesnaście tysięcy sześćset sześćdziesiąt dziewięć franków szwajcarskich 17/100) wraz z odsetkami ustawowymi za opóźnienie liczonymi w następujący sposób:

od kwot 200 034,25 zł (dwieście tysięcy trzydzieści cztery złote 25/100) oraz 6 614,94 CHF (sześć tysięcy sześćset czternaście franków szwajcarskich 94/100) od dnia 30 kwietnia 2020 r. do dnia zapłaty;

od kwot 1 266 zł (tysiąc dwieście sześćdziesiąt sześć złotych 00/100) oraz 10 054,23 CHF (dziesięć tysięcy pięćdziesiąt cztery franki szwajcarskie 23/100) od dnia 18 lipca 2022 r. do dnia zapłaty,

ustala, że umowa o kredyt hipoteczny nr (...)z dnia 1 lutego 2008 r. jest nieważna,

w pozostałym zakresie powództwo główne oddala,

zasądza od pozwanego na rzecz powódki kwotę 14 747 zł (czternaście tysięcy siedemset czterdzieści siedem złotych) wraz z odsetkami ustawowymi za opóźnienie od dnia uprawomocnienia się orzeczenia do dnia zapłaty, tytułem zwrotu kosztów procesu.

Sygn. akt XXVIII C 2268/23

UZASADNIENIE

Strona powodowa (dalej także jako: kredytobiorca, konsument) w ostatecznie ukształtowanym żądaniu wniosła o:

- ustalenie, że zawarta pomiędzy stronami umowa kredytu jest nieważna;
- zasądzenie od strony pozwanej (dalej: pozwany, pozwany bank, bank, kredytodawca) na rzecz strony powodowej kwot 218.393,81 zł i 6.614,94 CHF wraz z odsetkami ustawowymi za opóźnienie liczonymi w sposób wskazany w pkt. 1. petitum pozwu;

- zasądzenie od strony pozwanej na rzecz strony powodowej dalszych kwot 3.770,87 zł i 10.054,23 CHF wraz z odsetkami ustawowymi za opóźnienie liczonymi w sposób wskazany w pkt 1 modyfikacji powództwa (pismo – k. 360-370).

Jako podstawę faktyczną roszczenia strona powodowa wskazała fakt zawarcia z pozwanym bankiem umowy kredytu indeksowanego do CHF, który w swojej konstrukcji zawierał postanowienia niedozwolone dotyczące przeliczenia kwoty udostępnionego kapitału z PLN na CHF w oparciu o kurs kupna waluty publikowany przez bank w Tabeli kursów walut obcych w chwili uruchomienia środków oraz dotyczące ustalenia wysokości raty płatnej w złotych, po jej przeliczeniu z raty wyrażonej w CHF z zastosowaniem kursu sprzedaży waluty również publikowanej. W ocenie strony powodowej wyeliminowanie tych klauzul z kontraktu winno prowadzić do wniosku o niemożności wykonania umowy, a w efekcie uznania, że jest nieważna, przez co strona powodowa uprawniona jest do domagania się zwrotu kwot świadczonych nienależnie na rzecz pozwanego w wykonaniu nieważnej umowy.

Pozwany wniósł o oddalenie powództwa, wskazując na bezzasadność stanowiska strony powodowej, akcentując ważność umowy oraz wskazując m.in. na przedawnienie roszczenia o zapłatę.

Sąd Okręgowy ustalił następujący stan faktyczny:

W dniu 1 lutego 2008 roku strona powodowa zawarła z pozwanym umowę o kredyt hipoteczny nr (...). Strony postanowiły, że Bank udziela kredytobiorcy kredytu w kwocie, na cel i na warunkach określonych w umowie, a kredytobiorca zobowiązuje się do spłaty kredytu wraz z odsetkami oraz opłatami i prowizjami wynikającymi z umowy i aktualnego Cennika w oznaczonych terminach spłaty oraz wywiązania się z pozostałych postanowień niniejszej umowy (§ 1 ust. 2 umowy). Kredytobiorcy przyznano kredyt, w kwocie 298.960,00 zł. Na mocy § 2 ust. 2 umowy postanowiono, że kredyt jest indeksowany do CHF, po przeliczeniu wypłaconej kwoty zgodnie z kursem kupna CHF według Tabeli Kursów Walut Obcych obowiązującej w (...)w dniu uruchomienia kredytu lub transzy. Kredyt został udzielony na 360 miesięcy licząc od dnia wypłaty kredytu lub jego pierwszej transzy (§2 ust. 6 umowy).

Wypłata kredytu miała nastąpić jednorazowo na spłatę zobowiązań stanowiących cel kredytu, tj. sfinansowania zakupu gotowego mieszkania na rynku wtórnym, refinansowania kosztów poniesionych na cele mieszkaniowe i kosztów wliczonych w kredyt (§3 ust. 1 i 2 i § 2 ust. 3 umowy). Kredyt był oprocentowany według zmiennej stopy procentowej (§ 6 ust. 1 umowy). Oprocentowanie kredytu wynosiło 4,0567 % w stosunku rocznym, co stanowiło sumę stopy referencyjnej LIBOR 3M (CHF) obowiązującej w dniu sporządzenia umowy powiększonej o stałą w całym okresie kredytowania marżę w wysokości 1,3000 % (§ 6 ust. 3 umowy). Oprocentowanie kredytu miało ulegać zmianie w zależności od zmiany stopy referencyjnej LIBOR 3M (CHF) - § 6 ust. 5 umowy. Stopa referencyjna miała ulegać zmianie w cyklu kwartalnym, przy czym strony ustaliły, iż przyjmuje się wartość z ostatniego dnia roboczego miesiąca ostatniego poprzedzającego kolejny kwartał kalendarzowy (§ 6 ust. 6 umowy).

Zgodnie z § 7 umowy kredytobiorca zobowiązał się spłacić kwotę kredytu w CHF ustaloną zgodnie z § 2 w złotych polskich, z zastosowaniem kursu sprzedaży CHF obowiązującego w dniu płatności raty kredytu, zgodnie z Tabelą Kursów Walut Obcych (...) S.A. Spłata kredytu następowała poprzez bezpośrednie potrącanie przez Bank należnych mu kwot z rachunku kredytobiorcy w Banku co z kolei miało następować w tym samym dniu miesiąca, w jakim nastąpiła wypłata kredytu lub jego pierwszej transzy, począwszy od miesiąca następnego po pierwszej wypłacie środków z kredytu.

Dowód: umowa – k. 84-86.

Zawarcie powyższej umowy zostało poprzedzone złożeniem przez stronę powodową zaakceptowanego przez bank wniosku o udzielenie kredytu w kwocie 298.960,00 zł, w walucie CHF. We wniosku wskazano, że środki z udzielonego kredytu mają służyć w szczególności sfinansowaniu zakupu lokalu mieszkalnego.

Dowód: wniosek kredytowy – k. 230-232.

W okresie dochodzonym pozwem strona powodowa uiściła na rzecz pozwanego Banku, w wykonaniu łączącej strony umowy kredytu, kwoty 201.300,25 zł (obejmującej kwoty: 199.734,25 zł tytułem rat kapitałowo-odsetkowych; 300,00 zł tytułem opłaty z tytułu wyceny/kontroli inwestycji; 1266,00 zł tytułem opłat za refinansowanie kosztów ubezpieczenia pomostowego) i 16.669,17 CHF (tytułem rat kapitałowo-odsetkowych).

Dowód: zaświadczenia – k. 100-107, k. 373-376.

Przed zawarciem Umowy powodowie podpisali dokument Informacja dla Wnioskodawców ubiegających się o produkty hipoteczne indeksowane kursem waluty obcej, oparte na zmiennej stopie procentowej. Dokument ten stanowi między innymi, że zaciągając zobowiązanie w walucie obcej, kredytobiorcy narażeni są na ryzyko zmiany kursów walutowych, a występowanie tego ryzyka sprawia, że zarówno rata spłaty, jak i wysokość zadłużenia tytułem zaciągniętego kredytu przeliczona na PLN na dany dzień podlega ciągłym wahaniom, w zależności od aktualnego kursu. Do informacji załączono tabelę obrazującą wysokość zmian raty kredytu m.in. w razie zmiany kursu z maksimum zmian kursowych z ostatnich 12 miesięcy (o 10,88%, wzrost raty z 577,24 zł do 640,05 zł), czy zmiany oprocentowania

Dowód: informacja o ryzyku k. 265.

Pismem z dnia 20 kwietnia 2020 roku strona powodowa wezwała pozwanego do zwrotu kwot 218.393,81 zł i 6.614,94 CHF, w terminie 7 dni od dnia doręczenia niniejszego wezwania, na wskazany przez stronę powodową numer rachunku bankowego. Przedmiotowe wezwanie doręczono pozwanemu w dniu 22 kwietnia 2020 roku.

Dowód: wezwanie do zapłaty wraz z dowodem nadania i wydrukiem z systemu śledzenia przesyłek pocztowych E-tracking – k. 72-76.

Kredyt został zaciągnięty w celu zaspokojenia potrzeb mieszkaniowych strony powodowej, która za środki pochodzące z kredytu kupiła nieruchomość, której nie wykorzystywała do prowadzenia działalności gospodarczej. W ramach procesu kredytowania strona powodowa skorzystała z usług doradcy kredytowego. Strona powodowa nie negocjowała postanowień umowy dotyczących sposobu powiązania kredytu z kredytu kursem waluty obcej oraz sposobu przeliczania kursu waluty obcej. Przed zawarciem umowy strona powodowa nie została poinformowana, na czym polega mechanizm powiązania kredytu z kursem CHF, ani w jaki sposób jest tworzona tabela kursowa banku. Stronie powodowej nie udzielono również informacji, że spłata kredytu w walucie polskiej spowoduje obciążenie kredytobiorcy kosztami spreadu. Stronie powodowej nie wyjaśniono, w jaki sposób wzrost kursu CHF wobec PLN może przełożyć się na wysokość kapitału i rat kredytu. Oferowany produkt kredytowy został stronie powodowej przedstawiony jako bezpieczny (ze względu na stabilność kursu waluty przeliczeniowej) i korzystny. W czasie zawierania umowy kredytu strona powodowa nie posiadała wykształcenia z zakresu ekonomii, finansów ani bankowości. Powódka wykonuje zawód kostiumografa – w dacie zawarcia umowy nie prowadziła działalności gospodarczej. Strona powodowa zna i rozumie skutki nieważności umowy kredytu i zgadza się na stwierdzenie nieważności tej umowy.

Dowód: przesłuchanie strony powodowej – k. 482 v. – k. 483.

Podstawę ustaleń faktycznych stanowiły wymienione dokumenty, których treść ani autentyczność nie była kwestionowana przez strony, oraz zeznania strony powodowej, które były spójne, logiczne, konsekwentne i pobawione sprzeczności oraz znajdowały potwierdzenie w pozostałych dowodach. Powyższe dowody były wystarczające dla oceny stanowisk i żądań stron, zaś pozostałe dowody zostały pominięte, ponieważ nie miały istotnego znaczenia dla rozstrzygnięcia sprawy, a ich przeprowadzenie skutkowałoby zbędnym przedłużeniem postępowania.

Dowód z opinii biegłego został pominięty, ponieważ przeprowadzenie przez biegłego wyliczeń byłoby zbędne wobec stwierdzenia, że umowa kredytu jest nieważna, a rozpoznanie sprawy nie wymagało wiadomości specjalnych (art. 278 § 1 k.p.c.). Pominięto wnioski o dowody z opinii biegłego mające potwierdzać lub wykazać obieg środków finansowych jaki towarzyszy udzielaniu kredytu indeksowanego kursem waluty obcej, konieczność pozyskiwania przez pozwanego

bank środków w walucie obcej na potrzeby udzielania kredytów indeksowanych kursem waluty obcej czy wyliczenia wysokości kredytu oraz jego poszczególnych rat, gdyby kwota kredytu była indeksowana, a raty kredytu przeliczane byłyby według kursu średniego NBP.

Dowód z wnioskowanych przez Bank świadków, tj. M. D. i J. C. również podlegał pominięciu, albowiem z punktu widzenia oceny umowy banku z konsumentem nie ma znaczenia dla sprawy praktyka bankowa i obowiązujące u pozwanego procedury. Czyniąc incydentalną kontrolę konkretnej umowy zawartej przez konsumenta, konieczne jest zbadanie towarzyszących jej okoliczności, nie zaś generalny sposób funkcjonowania pozwanego. Sporna umowa została zaś zawarta na zasadzie adhezyjnej, gdzie jej treść, została przedstawiona, czy wręcz narzucona stronie powodowej przez pozwanego. Tym samym Sąd pominął przedmiotowy wniosek dowodowy, jako częściowo mający wykazać fakty nieistotne dla rozstrzygnięcia sporu zawisłego w niniejszej sprawie, a częściowo zmierzający do wykazania faktów wykazanymi innymi dowodami, w tym w szczególności dowodami z dokumentów znajdującymi się w aktach niniejszej sprawy.

Sąd zważył, co następuje:

Powództwo zasługiwało na uwzględnienie w przeważającej części.

W ocenie Sądu będąca przedmiotem rozpoznania umowa była typową umową kredytu indeksowanego do CHF, jaka była powszechnie zawierana przez pozwanego bank. Istotne z punktu widzenia rozstrzygnięcia jest zatem wzięcie pod rozwagę czy drugą stroną umowy był konsument, a jeżeli tak, to czy kwestionowane przez stronę powodową postanowienia przeliczeniowe (indeksacyjne co do przeliczenia kwoty kredytu z PLN do CHF oraz ustalenia wysokości raty w PLN po przeliczeniu z CHF) mają charakter niedozwolony (art. 385 i kolejne K.c.) i w przypadku udzielenia pozytywnej odpowiedzi na to pytanie, jaki jest skutek ich wyeliminowania z kontraktu z punktu widzenia jego bytu, przy uwzględnieniu wykładni postanowień dyrektywy 93/13 dokonanych w wyrokach Trybunału Sprawiedliwości UE co do możliwości uzupełniania luk w umowie na skutek wyeliminowania postanowień niedozwolonych, mając przy tym na względzie krajowy porządek prawny (np. art. 358 § 2 k.c.) oraz wolę strony powodowej w tym zakresie.

W dalszej części uzasadnienia zasygnalizowane powyżej zasadnicze motywy rozstrzygnięcia zostaną rozwinięte w niezbędnym zakresie. Należy przy tym wskazać, że przy założeniu dyrektywy związłego sporządzenia uzasadnienia (art. 327¹ § 2 k.p.c.) w uzasadnieniu wyroku nie ma potrzeby, a tym bardziej obowiązku wyrażania szczegółowego stanowiska do wszystkich poglądów prezentowanych przez strony postępowania, o ile nie miały one istotnego znaczenia dla rozstrzygnięcia przedmiotowej sprawy. Celem uzasadnienia wyroku nie jest bowiem ocena stanowisk stron, ale wyjaśnienie istotnych motywów rozstrzygnięcia. (por. wyrok SN z dnia 29 października 1998 r., II UKN 282/98, postanowienie SN z dnia 16 marca 2012 r., IV CSK 373/11).

Status konsumenta i przedsiębiorcy, brak negocjacji i świadczenia główne

W ocenie Sądu dowody przeprowadzone w sprawie nie budzą wątpliwości co do tego, że umowa kredytu wiąże się z działalnością gospodarczą pozwanego, a zarazem brak jest takiego związku w przypadku kredytobiorcy, a zatem należy go uznać za konsumenta (art. 22¹ k.c.). Podkreślenia wymaga, że status konsumenta podlega badaniu na datę zawarcia umowy, w związku z czym bez znaczenia są wszelkie fakty mające miejsce w okresie kilkuletnim po zaciągnięciu przez stronę powodową spornego kredytu.

Ciężar dowodu, że § 2 ust. 2 i § 7 ust. 1 umowy (dalej: klauzule przeliczeniowe) zostały indywidualnie uzgodnione, spoczywał na banku (art. 385¹ § 4 k.c.), który temu ciężarowi nie sprostał - nie można bowiem uznać „wyboru waluty” kredytu przez konsumenta za negocjacje, skoro sprowadza się to jedynie do zatwierdzenia jednej z kilku możliwości oferowanych przez bank, zaś sam sposób przeliczania kursów walut był ustalany jednostronnie przez bank.

Obie grupy postanowień umownych określają świadczenia główne w rozumieniu art. 385¹ § 1 k.c., ponieważ nie tylko samo powiązanie kredytu z walutą obcą, ale również sposób dokonywania przeliczeń walutowych koniecznych do realizacji takiej umowy stanowią niezbędny element stosunku kredytu indeksowanego do waluty obcej.

Kwestia pouczeń o ryzyku

Sporna pomiędzy stronami była problematyka rozumienia pouczenia zamieszczonego w dokumentacji umownej co do ryzyka związanego z zaciągnięciem zobowiązania z walutą obcą, jako miernikiem jego wartości. Strona pozwana zasadniczo wywodzi z niego pełne zaznajomienie konsumenta z zagadnieniem ryzyka towarzyszącego zaciągnięciu wieloletniego zobowiązania odnoszącego się do kursu waluty obcej (przez indeksację). W orzecznictwie Trybunału wskazuje się, że instytucje finansowe muszą zapewniać kredytobiorcom informacje wystarczające do podejmowania przez kredytobiorców świadomych i rozważnych decyzji oraz powinny wyjaśniać co najmniej, jak na wysokość raty kredytu wpłynęłyby silna deprecjacja środka płatniczego państwa członkowskiego, w którym kredytobiorca ma miejsce zamieszkania lub siedzibę, i wzrost zagranicznej stopy procentowej, przy czym zakres udzielanych informacji nie może wykraczać ponad to, co w dacie zawarcia umowy było możliwe do ujawnienia (por. wyrok w sprawie C-186/16 A., wyrok w sprawie C-212/20). Pierwszorzędne znaczenie należy tu nadać literalnej treści pouczenia ujętego w dokumentacji umownej. Zauważyć przy tym należy, że treść pouczeń zawartych w informacjach stanowiących dokumentację umowną w sposób dostateczny obrazowała ryzyko zmiany wysokości globalnej zadłużenia oraz zmiany wysokości rat na wypadek deprecjacji waluty polskiej do szwajcarskiej. Niemniej jednak niezależnie od oceny tych pouczeń w ocenie Sądu kwestia zakresu przekazanych powodowi pouczeń nie może świadczyć o samodzielnej przyczynie nieważności umowy, skoro powód-konsument, dostatecznie dobrze poinformowany, uważny i ostrożny, dysponujący choć ograniczonym pouczeniem, miał jednak możliwość dopytania czy samodzielnego zweryfikowania kwestii przedstawionego im ryzyka. Dodatkowo należy zauważyć, że stanowiące odwołanie dla Trybunału zalecenie Europejskiej Rady ds. Ryzyka Systemowego (adresowane do państw członkowskich i krajowych instytucji nadzoru oraz motywowane względami makroostrożnościowymi systemu finansowego) pochodzi w września 2011 r., zatem nie sposób w ocenie Sądu automatycznie zakładać, że brak bezpośredniego spełnienia warunków pouczenia, o których stanowi zalecenie, świadczyć miało o niespełnieniu przez postanowienia umowne dotyczące indeksacji kwoty kredytu do chf warunku przejrzystości (jednoznaczności), a przez to miały charakter niedozwolony i skutkujący nieważnością umowy, jako dotyczący świadczenia głównego. Tym samym w świetle materiału procesowego sprawy należy uznać, że pozwany spełnił minimalny standard w zakresie przejrzystości indeksacji informując klienta-rozsądnego konsumenta o ryzyku kursowym, które może wpływać zarówno na zwiększenie raty i salda zadłużenia oraz możliwości uniknięcia tego ryzyka poprzez zaciągnięcie zobowiązania w walucie krajowej. Sąd Okręgowy podziela zapatrywanie Sądu Najwyższego wyrażone chociażby w wyroku z dnia 3 lutego 2022 r., II CSKP 415/22 (niepubl.), że w zakresie należytego wykonania przedkontraktowego obowiązku co do ryzyka kursowego, wystarczające byłoby unaocznienie kredytobiorcy, iż każda zmiana kursowa ma skutek w postaci zmiany wysokości zadłużenia oraz zmianę wysokości raty.

Niejednoznaczność i abuzywność klauzul przeliczeniowych.

Do klauzul przeliczeniowych znajduje zastosowanie art. 479⁴³ k.p.c. (mający w niniejszym wypadku nadal zastosowanie na podstawie art. 9 ustawy z dnia 5 sierpnia 2015 r. o zmianie ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów oraz niektórych innych ustaw). Na podstawie prawomocnego wyroku Sądu Ochrony Konkurencji i Konsumentów do rejestru postanowień wzorców umowy uznanych za niedozwolone zostało wpisane stosowane przez pozwaną bank postanowienia o analogicznej treści (pozycja nr 3178). Zgodnie z art. 479⁴³ k.p.c., wyroki Sądu Ochrony Konkurencji i Konsumentów mają skutek wobec osób trzecich od chwili wpisania uznanych za niedozwolone postanowień wzorca umowy do rejestru. Na powyższy skutek stosowania art. 479⁴³ k.p.c. wskazano w orzecznictwie¹ i pozostaje on w zgodzie z celami art. 6 i 7 dyrektywy 93/13.² Niemniej jednak, indywidualna kontrola postanowienia umownego także prowadzi do wniosku, że stanowi ono niedozwolone postanowienie umowne art. 385¹ § 1 k.c.).

Klauzule przeliczeniowe nie zostały sformułowane w sposób niejednoznaczny (art. 385¹ § 1 zd. 2 k.c.), tj. prostym i zrozumiałym językiem (art. 4 ust. 2 dyrektywy 93/13/EWG), ponieważ ich treść nie pozwala na stwierdzenie, w jaki sposób pozwany bank ustala kurs CHF dla celu wykonania umowy kredytu, a także kształtują one prawa i obowiązki konsumenta sprzecznie z dobrymi obyczajami, rażąco naruszając jego interesy (art. 385¹ § 1 k.c.). W oparciu o te postanowienia kredytobiorca został obciążony koniecznością pokrywania kosztów spreadu (różnicy pomiędzy kursem kupna i sprzedaży waluty obcej), pomimo że koszty te nie odpowiadały żadnej usłudze świadczonej przez bank na rzecz klienta, a służyły jedynie pokryciu kosztów udzielenia przez bank kredytu i zabezpieczenia banku przed ryzykiem kursowym, a w umowie brak jest jednoznacznej informacji o tym, że konsument ponosi takie koszty, jaka jest ich wysokość i z czego one wynikają. Ponadto klauzule przeliczeniowe dawały pozwanemu bankowi w istocie całkowitą swobodę w sposobie kształtowania wysokości kursu waluty obcej, ponieważ postanowienia umowy w żaden sposób nie precyzowały, w oparciu o jakie zasady kurs waluty obcej miał być ustalany przez bank. Tym samym bank mógł ustalić ten kurs na dowolnym poziomie, nawet oderwanym od jakiegokolwiek kursu występującego na rynku, ze szkodą dla kredytobiorcy. Jednocześnie kredytobiorca w żaden sposób nie mógł się sprzeciwić wysokości kursu narzuconego przez bank i był zmuszony stosować się do niego, gdyż nie miał możliwości spłaty rat kredytu bezpośrednio w walucie obcej. W rezultacie bank w oparciu o klauzule przeliczeniowe uzyskał rzeczywistą możliwość dowolnego kształtowania wysokości świadczeń kredytobiorcy, co jest w oczywisty sposób sprzeczne z dobrymi obyczajami i rażąco narusza interesy konsumenta.

Sąd dokonał oceny, czy postanowienia umowne są niedozwolone (art. 385⁽¹⁾ § 1 k.c.), według stanu z chwili zawarcia umowy.⁽³⁾ Tym samym dla powyższej oceny nie miały żadnego znaczenia okoliczności takie jak sposób wykonywania umowy, wieloletnie wykonywanie umowy przez kredytobiorcę bez żadnych zastrzeżeń, faktyczny sposób ustalania wysokości kursów waluty obcej przez bank i ich relacja do innych kursów występujących na rynku, późniejsze zmiany regulaminu pozwanego banku (np. co do możliwości spłaty kredytu bezpośrednio w walucie CHF), późniejsze zmiany stanu prawnego (w szczególności wejście w życie ustawy z dnia 29 lipca 2011 r. o zmianie ustawy - Prawo bankowe oraz niektórych innych ustaw, tzw. ustawa „antyspreadowa”) czy kwestia zawarcia przez strony aneksu do umowy kredytu upoważniającego kredytobiorcę do spłaty rat kredytu bezpośrednio w walucie obcej. Dla oceny abuzywności klauzul przeliczeniowych nie miało znaczenia, że wybór kredytu powiązanego z kursem waluty obcej pozwalał kredytobiorcy na skorzystanie z niższego oprocentowania (LIBOR CHF).

Zgodnie z art. 385¹ § 1 k.c., niedozwolone postanowienia umowne nie wiążą konsumenta, zatem brak jest podstaw do modyfikacji tych postanowień lub uznania, że nie wiążą one konsumenta jedynie w pewnym zakresie ani uzupełnienia powstałej po tych postanowieniach „luki” jakkolwiek treścią, w tym w szczególności przepisami prawa krajowego. Odmienne zapatrywanie byłoby sprzeczne z brzmieniem oraz celem przepisów art. 385¹ § 1 k.c. i art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13/EWG.⁴ Przede wszystkim zaś uzupełnienie umowy przepisem prawa krajowego nie może mieć miejsca w sytuacji, w której usunięcie z umowy nieuczciwego warunku prowadzi do jej nieważności, która jest akceptowana przez konsumenta,⁵ zaś w niniejszej sprawie kredytobiorca nie zgodził się na obowiązywanie umowy z nieuczciwymi warunkami ani na uzupełnienie jej treści przepisem prawa krajowego, natomiast wyraził zgodę na stwierdzenie nieważności umowy, będąc świadomym wynikających z tego konsekwencji. Co więcej, przepisem krajowym służącym uzupełnieniu treści umowy nie mógłby być art. 358 § 2 k.c. w brzmieniu obowiązującym od dnia 24.01.2009 r., ponieważ jest on przepisem prawa krajowego o charakterze ogólnym, który nie ma zastosowania konkretnie do umów zawieranych pomiędzy przedsiębiorcą a konsumentem,⁶ a ponadto ma on zastosowanie tylko „jeżeli przedmiotem zobowiązania jest suma pieniężna wyrażona w walucie obcej” (art. 358 § 1 k.c.), a zatem nie dotyczy on zobowiązań wynikających z umowy kredytu indeksowanego do waluty obcej, w której świadczenia zostały oznaczone w walucie polskiej, natomiast w walucie obcej jest wyrażane tylko saldo zadłużenia. Norma ta ma charakter dyspozytywny, w przeciwieństwie np. do węgierskiego stanu prawnego, przez co niemiarodajne jest na potrzeby rozstrzygnięcia sprawy odwoływanie się do wyroku Trybunału z dnia 2 września 2021 r., C-932/19, w którym analizowano kwestię woli konsumenta na kwestię upadku umowy, ale przy uwzględnieniu treści krajowego prawodawstwa, którego celem

był wyeliminowanie nierównowagi kontraktowej stron (stwierdzenie nieważności warunków umownych dotyczących ustalenia kursu wypłaty i spłaty świadczenia ustalanych przez instytucje finansowe w zakresie umów kredytu, pożyczki, lub leasingu finansowego zawartych od dnia 1 maja 2004 r. do dnia wejścia w życie ustawy i ich zastąpienie urzędowym kursem ustalonym węgierski bank centralny).

Nieważność umowy.

Klauzula ryzyka kursowego określa główny przedmiot umowy i charakteryzuje jej istotę, a zatem uznanie tego postanowienia umownych za niedozwolone skutkuje brakiem możliwości wykonywania umowy kredytu i tym samym powoduje jej nieważność. Także uznanie samych klauzul przeliczeniowych za niedozwolone postanowienia umowne skutkuje nieważnością całej umowy kredytu, ponieważ postanowienia te oznaczają główny przedmiot umowy i określają sposób jej wykonywania – skoro zaś nie jest możliwe określenie sposobu wykonywania umowy (brak postanowienia indeksacyjnego o przeliczeniu kwoty kredytu z PLN na CHF w celu oprocentowania kredytu w oparciu o stawkę LIBOR właściwą dla tej waluty obcej oraz brak postanowienia przeliczeniowego co do ustalenia wysokości raty płatnej w PLN z CHF), to musi ona być uznana za niewykonalną, a przez to nieważną. Stanowisko to przeważa w aktualnym orzecznictwie.⁷ Jednocześnie strona powodowa stanowczo wyraziła zgodę na stwierdzenie nieważności umowy, będąc świadoma wynikających z tego konsekwencji. Należy tutaj zwrócić uwagę, że wprawdzie art. 385¹ § 1 k.c. (ani art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13) nie wskazuje wprost na sankcję nieważności umowy zawierającej niedozwolone postanowienia umowne, niemniej jednak dyrektywa nr 93/13 przewiduje w art. 8 możliwość przyjęcia lub utrzymania bardziej rygorystycznych przepisów prawnych, których celem jest także osiągnięcie celu odstraszającego (art. 8b ust. 1). Obowiązkiem organu stosującego prawo jest zapewnienie skuteczności ochrony przyznanej konsumentowi w normach zawartych w dyrektywie. Dlatego nie ma przeszkód aby w sytuacji, w której naruszenie praw konsumenta chronionych dyrektywą prowadzi do innej niż przewidziana jako zasadnicza w art. 385¹ wadliwości czynności prawnej, zastosowania nie mogła znaleźć inna sankcja, w tym sankcja nieważności czynności prawnej.

Tezie tej nie sprzeciwia się stwierdzenie, że umowa bezwzględnie wiąże w pozostałym zakresie (art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13). Zgodnie z wykładnią tego przepisu dokonaną w orzecznictwie Trybunału Sprawiedliwości, umowa zawierająca nieuczciwe warunki powinna w zasadzie nadal obowiązywać, bez jakiegokolwiek zmiany innej niż wynikająca z uchylenia nieuczciwych warunków, o ile takie dalsze obowiązywanie umowy jest prawnie możliwe zgodnie z zasadami prawa wewnętrznego (m.in. wyroki w sprawie C-618/10, w sprawie C-488/11, w sprawie C-260/18). Stąd też oczywiste jest, że nie jest możliwe dalsze funkcjonowanie umowy, której po wyłączeniu z niej postanowień niedozwolonych (które mogą przecież w określonych warunkach dotyczyć głównych świadczeń stron), nie da się wykonać – określić sposobu i wysokości świadczenia.

Jednocześnie brak jest podstaw do uznania umowy kredytu za bezwzględnie nieważną. Zawieranie umów kredytu powiązanych z walutą obcą (indeksowanych i denominowanych) jest i było dopuszczalne w świetle art. 353¹ k.c. i art. 69 ustawy Prawo bankowe w brzmieniu obowiązującym w dacie zawarcia umowy. Treść umowy nie naruszała także zasady nominalizmu (art. 358 § 1 k.c. w brzmieniu obowiązującym do dnia 23.01.2009 r.), skoro kredytu udzielono w walucie polskiej, zaś CHF stanowił jedynie walutę indeksacji.

Interes prawny

Roszczenie o ustalenie nieważności umowy zasługuje na uwzględnienie, ponieważ umowa kredytu jest nieważna, a strona powodowa posiada interes prawny w rozumieniu art. 189 k.p.c. Mianowicie okres kredytu wskazany w umowie jeszcze nie upłynął, zaś bank stoi na stanowisku, że umowa jest ważna, domaga się od kredytobiorcy zapłaty kolejnych rat kredytu i nie wyraża zgody na wykreślenie z księgi wieczystej hipoteki zabezpieczającej roszczenia banku wynikające z umowy. Wobec tego powództwo kredytobiorcy o zapłatę nie kończyłoby definitywnie sporu stron dotyczącego oceny, czy umowa jest ważna⁸. Pogląd, jakoby interes prawny był konsumowany przez roszczenie o zapłatę wywodzone w oparciu o twierdzenie o nieważności umowy, jest nieprzekonujący. Ewentualne uwzględnienie roszczeń kredytobiorcy o zapłatę (zwrot) należności spełnionych dotychczas na rzecz banku nie regulowałoby w

sposób definitywny wzajemnych relacji stron. Wniosek przeciwny byłby zasadny tylko przy przyjęciu, że prawomocne orzeczenie sądu wiąże nie tylko w zakresie sentencji, ale również motywów rozstrzygnięcia, co do czego istnieją poważne rozbieżności w orzecznictwie i doktrynie na tyle zakresu normy z art. 365 § 1 k.p.c.⁹

Świadczenie nienależne

Nieważność umowy kredytu *ex tunc* oznacza, że wszystkie świadczenia spełnione na jej podstawie stanowią świadczenia nienależne (*condictio sine causa*) podlegające zwrotowi na podstawie art. 405 k.c. w zw. z art. 410 § 1 k.c. Natomiast okoliczność, że bankowi przysługuje wobec kredytobiorcy roszczenie o zwrot równowartości wypłaconego kapitału kredytu nie ma w tym względzie znaczenia (z zastrzeżeniem skutków wynikających z ewentualnego wniesienia przez pozwanego powództwa wzajemnego bądź podniesienia zarzutu potrącenia lub zatrzymania).¹⁰ Wobec tego brak jest podstaw do oddalenia powództwa o zapłatę na podstawie art. 409 k.c., art. 411 pkt 2 k.c., art. 411 pkt 4 k.c. czy jakiegokolwiek innej (w tym także art. 5 k.c.).

Zgodnie z art. 405 k.c. kto bez podstawy prawnej uzyskał korzyść majątkową kosztem innej osoby, obowiązany jest do wydania korzyści w naturze, a gdyby to nie było możliwe, do zwrotu jej wartości. Przepis ten stosuje się w szczególności do świadczenia nienależnego, tj. takiego, w którym ten, kto je spełnił, nie był w ogóle zobowiązany lub nie był zobowiązany względem osoby, której świadczył, albo jeżeli podstawa świadczenia odpadła lub zamierzony cel świadczenia nie został osiągnięty, albo jeżeli czynność prawna zobowiązująca do świadczenia była nieważna i nie stała się ważna po spełnieniu świadczenia (art. 410 § 1 i 2 k.c.). Skutkiem stwierdzenia nieważności umowy kredytu w całości jest uznanie, że spełnione przez obie strony świadczenia nie miały oparcia w łączącej strony umowie. W związku z tym na pozwanym banku ciąży obowiązek zwrotu na rzecz strony powodowej kwot, które świadczyła na podstawie nieważnej czynności prawnej niezależnie od tego, czy strona powodowa spłaciła na rzecz banku kwotę udostępnionego jej kapitału, czy też nie. W razie bowiem upadku umowy kredytu, każda z jej stron ma odrębne roszczenia o zwrot spełnionych w ramach jej wykonania świadczeń. Należy przy tym zauważyć, że w sprawie niniejszej nie ma miejsca żadna z sytuacji, która uniemożliwiałaby domaganie się zwrotu przez stronę powodową nienależnie spełnianego świadczenia (art. 411 k.c.). Nie sposób bowiem zarzucić jej, że świadczyła z pełną świadomością tego, że nie była zobowiązana, w szczególności, iż zgodnie z postanowieniami umowy brak spełnienia zobowiązań narażał ją na przedsięwzięcie ze strony banku czynności sankcyjnych (wypowiedzenie umowy, wymagalność niespłaconego kapitału, groźba sporu sądowego). Brak również podstaw, aby świadczenie na podstawie umowy zawartej w oparciu o narzucone przez bank nieuczciwe warunki czyniło zadość zasadom współżycia społecznego. Sąd Okręgowy a limine nie wyłącza możliwości oparcia się na klauzuli generalnej zasad współżycia społecznego (art. 5 k.c., art. 411 pkt 2 k.c.), jako przesłance niweczącej żądanie konsumenta, niemniej jednak uzasadnieniem dla jej zastosowania muszą być wyjątkowe okoliczności. W ocenie Sądu Okręgowego na kanwie niniejszej sprawy brak okoliczności tego rodzaju, które miałyby usprawiedliwiać domaganie się oddalenia żądania zwrotu świadczenia nienależnego (art. 411 pkt 2 k.p.c.), czy świadczyć o nadużywaniu przez stronę powodową prawa (art. 5 k.c.). W doktrynie słusznie podnosi się, że art. 411 pkt 2 k.c. nie stanowi *lex specialis* względem art. 5 k.c., w związku z czym unormowanie z art. 411 pkt 2 k.c. wyprzedza zarzut ogólny nadużycia prawa z art. 5 k.c.¹¹ W pierwszym bowiem przypadku charakter świadczenia nienależnego wyklucza domaganie się jego zwrotu, w drugim zaś charakter roszczenia czyni możliwym domaganie się zwrotu, lecz w konkretnych okolicznościach jest ono nadużywane. I tak w ocenie Sądu nie może zostać uznane za zadośćuczynienie zasadom słuszności spełnienie przez stronę powodową świadczenia w wykonaniu umowy uznanej za nieważną z uwagi na jej kwalifikowaną wadliwość konstrukcyjną (upadek indeksacji) w sytuacji, kiedy wzór umowy opracował bank. Zdaniem Sądu strona powodowa nie nadużywa również prawa do domagania się zwrotu uiszczonych kwot z odwołaniem się do sytuacji prawnej innych kredytobiorców, którzy nie zdecydowali się na zaciągnięcie zobowiązania w walucie obcej. W ocenie Sądu okoliczność wyboru przez stronę powodową oferty kredytu z udziałem waluty obcej, przedstawionej przez pozwanego jako oferta korzystniejsza w dacie zawierania umowy, nie może świadczyć o tym, że kwestionując po latach kontrakt nie może ona skutecznie dochodzić przysługujących jej praw konsumenckich z uwagi na nadużycie prawa, w świetle decyzji innych osób.

W okresie dochodzonym pozwem strona powodowa uiszczała na rzecz pozwanego Banku, w wykonaniu łączącej strony umowy kredytu, kwoty 201.300,25 zł i 16.669,17 CHF. W konsekwencji powyżej poczynionych wywodów Sąd zasądził od pozwanego na rzecz strony powodowej ww. kwoty pieniężne wraz ze stosownymi odsetkami.

Sąd oddalił dalej idące żądanie o zapłatę, jako nieuzasadnione. Pozostałe kwoty, dochodzone przez stronę powodową, w ramach niniejszego postępowania, zostały bowiem uiszczona przez powodów na rzecz ubezpieczyciela tytułem w szczególności składek za ubezpieczenie kredytowanej nieruchomości i ubezpieczenia na życie. Należało zatem uznać, iż po stronie pozwanej brak jest legitymacji biernej, albowiem Bank nie jest podmiotem bezpodstawnie wzbogaconym kosztem strony powodowej z ww. tytułu. Poza tym należy zauważyć, że niewątpliwie zatem przyczyna objęcia ubezpieczeniami zarówno kredytowanej nieruchomości, jak i strony powodowej okazała się nieważna. Niemniej jednak należy zauważyć, że istotnymi świadczeniami w ramach stosunku ubezpieczenia są: spełnienie określonego świadczenia w razie zajścia przewidzianego w umowie wypadku, po stronie ubezpieczyciela oraz zapłata składki przez ubezpieczającego (art. 805 k.c.). W świetle niniejszej sprawy, mając na względzie charakter umów ubezpieczenia pozwany bank nie był beneficjentem świadczenia z tytułu zapłaty składek stanowiących ekwiwalent trwających umów ubezpieczenia, gdyż ubezpieczycielem był podmiot trzeci. Bank jedynie inkasował składki celem przekazania ubezpieczycielowi. Nie jest zatem z tego tytułu wzbogacony kosztem majątku strony powodowej.

Dodatkowo nie sposób zakładać nieważności samych umów ubezpieczenia z uwagi na pierwotną nieważność umowy kredytu. Umowy ubezpieczenia nieruchomości oraz na życie są powszechnie zawierane w warunkach gospodarki rynkowej, zaś w świetle niniejszej sprawy nie sposób wywodzić, że ubezpieczyciel nie zapewniał stronie powodowej, jako ubezpieczonemu, ochrony wynikającej z właściwej umowy. Podważeniu – jako niezgodna z prawem – powinna ulec umowa przelewu wierzytelności na rzecz pozwanego banku, zawarta w wykonaniu umowy kredytu. W tym bowiem przypadku cause tej czynności została uznana za niebyłą, gdyż bank nie powinien być adresatem świadczenia ubezpieczyciela z uwagi na brak umowy kredytu, która ubezpieczeniem była zabezpieczona. Innymi słowy, w przypadku zaistnienia zdarzenia warunkującego uruchomienie ochrony ubezpieczeniowej beneficjentem świadczenia ubezpieczyciela winien być ubezpieczony, czyli strona powodowa, a nie pozwany bank, jako wskazany w umowie cesji. Natomiast od woli konsumenta zależeć winno czy wymagany umową kredytu stosunek ubezpieczenia będzie kontynuowany, czy też ulegnie rozwiązaniu, np. na skutek zaniechania płacenia składek. Przyjęcie odmiennego zapatrywania, co do wzbogacenia pozwanego z tytułu pobieranych składek na ubezpieczenia nie ma oparcia w materiale procesowym sprawy, miarodajnych przepisach prawa (art. 405, 410, 830 k.c.), a także nie byłoby do pogodzenia ze względami słuszności. Jak już bowiem podnoszono, z tytułu zawarcia stosunku ubezpieczenia strona powodowa miała zapewnianą ochronę ubezpieczeniową w zakresie wynikającym z tych umów. Dlatego też roszczenie w zakresie dotyczącym domagania się zwrotu uiszczonych przez stronę powodową składek nie mogło zostać uwzględnione.

Odsetki

Roszczenie o zwrot świadczenia nienależnego stanowi roszczenie bezterminowe, a zatem staje się wymagalne po wezwaniu do zapłaty (art. 455 k.c.). W niniejszej sprawie strona powodowa skutecznie wezwała pozwanego Bank do zapłaty na jej rzecz kwot 200.034,25 zł i 6.614,94 CHF. Przedmiotowe wezwanie zostało doręczone pozwanemu w dniu 22 kwietnia 2020 roku, w konsekwencji czego należało uznać, że datę wymagalności ww. roszczeń o zapłatę stanowi dzień 30 kwietnia 2020 roku, tj. pierwszy dzień po upływie terminu określonego pozwanemu przez stronę powodową na zwrot ww. świadczeń. W pozostałym zakresie Sąd uznał, że datę wymagalności roszczeń strony powodowej, co do kwot 1.266 zł i 10.054,23 CHF, stanowi pierwszy dzień roboczy następujący po 7 dniu od dnia doręczenia pozwanemu odpisu pisma procesowego strony powodowej stanowiącego rozszerzenie powództwa o ww. kwoty pieniężne – tj. dzień 18 lipca 2022 roku. Odsetki ustawowe za opóźnienie Sąd zasądził na podstawie art. 481 § 1 i 2 k.c. Dalej idące żądanie odsetkowe Sąd oddalił, jako nieuzasadnione.

Zarzut przedawnienia.

Zarzut przedawnienia podniesiony przez pozwanego był nieskuteczny. Strona powodowa dochodziła w niniejszej sprawie zwrotu świadczenia nienależnego (art. 405 k.c. w zw. z art. 410 § 1 k.c.). Przepisy o bezpodstawnym wzbogaceniu i świadczeniu nienależnym nie przewidują żadnego szczególnego terminu przedawnienia, a zatem zastosowanie znajdują zasady ogólne. Zgodnie z art. 118 k.c. i art. 5 ust. 3 ustawy z dnia 13 kwietnia 2018 r. o zmianie ustawy - kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw, roszczenie o zwrot świadczeń spełnionych przed dniem 9.07.2018 r. przedawnia się po upływie terminu 10 lat, a roszczenie o zwrot świadczeń spełnionych od tej daty przedawnia się po upływie 6 lat, z końcem roku kalendarzowego. Termin przedawnienia roszczenia konsumenta o zwrot świadczeń spełnionych na podstawie umowy kredytu, która jest nieważna bądź zawiera niedozwolone postanowienia umowne rozpoczyna bieg z dniem, w którym konsument dowiedział się (lub przy zachowaniu należytej staranności powinien był się dowiedzieć) o tym, że umowa jest nieważna lub że zawiera niedozwolone postanowienia umowne.¹² Z przeprowadzonych w sprawie dowodów z dokumentów i przesłuchania strony powodowej nie wynika, aby dowiedziała się o zawarciu w umowie niedozwolonych postanowień umownych wcześniej niż w 2020 roku, a zatem należało przyjąć, że w tym roku rozpoczął się bieg terminu przedawnienia (art. 120 § 1 k.c.) roszczenia kredytobiorcy o zapłatę, który nie upłynął jeszcze w dniu złożenia pozwu, kiedy to doszło do przerwania biegu tego terminu (art. 123 § 1 pkt 1 k.c.).

Koszty procesu

Pozwany przegrał sprawę niemal w całości, co uzasadniało zasądzenie od niego na rzecz strony powodowej całości kosztów procesu (wraz ze stosownymi odsetkami) na podstawie art. 100 zdanie drugie k.p.c. obejmujących kwoty:

- 1.000 zł tytułem równowartości opłaty od pozwu,
- 10.800 zł tytułem kosztów zastępstwa prawnego w stawce wynikającej z § 2 pkt 7 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 października 2015 r. w sprawie opłat za czynności radców prawnych;
- kwota 230 zł uiszczona tytułem opłat od wniosków o zabezpieczenie i zmiany powództwa,
- 2.700 zł tytułem zwrotu kosztów postępowania zażaleniowego (§ 10 ust. 2 pkt 1 ww. rozporządzenia).

ZARZĄDZENIE

(...)

1 por.:

- uchwała składu 7 sędziów Sądu Najwyższego z dnia 20.11.2015 r., III CZP 17/15,
- wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7.07.2021 r. I CSKP 222/21,
- wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20.05.2022 r., II CSKP 796/22,

2 por.:

- pkt 44 wyroku Trybunału Sprawiedliwości z dnia 26.04.2012 r., C-472/10, N. H.,
- pkt 47 wyroku Trybunału Sprawiedliwości z dnia 21.12.2016 r., C-119/15, Biuro (...)

3 por. uchwała składu 7 sędziów Sądu Najwyższego z dnia 20.06.2018 r., III CZP 29/17,

4 por.:

- wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 3.10.2019 r., C-290/18, D.,

- wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 29.04.2021 r., C-19/20, Bank (...),
5 por. wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 8.09.2022 r., C-80/21 – C-82/21, (...), pkt 78,
6 por. wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 8.09.2022 r., C-80/21 – C-82/21, (...), pkt 76,

7 por.:

- wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11.12.2019 r., V CSK 382/18, LEX nr 2771344,
- wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3.02.2022 r., II CSKP 415/22,
- wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3.02.2022 r., II CSKP 975/22,
- wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3.03.2022 r., II CSKP 459/22,
- wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17.03.2022 r., II CSKP 474/22,
- wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23.03.2022 r., II CSKP 532/22,
- wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10.05.2022 r., II CSKP 285/22,
- wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10.05.2022 r., II CSKP 382/22,
- wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18.05.2022 r., II CSKP 1030/22,
- wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19.05.2022 r., II CSKP 797/22,
- wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19.05.2022 r., II CSKP 971/22,
- wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19.05.2022 r., II CSKP 985/22,
- wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20.05.2022 r., II CSKP 403/22,
- wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20.05.2022 r., II CSKP 419/22,
- wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20.05.2022 r., II CSKP 796/22,
- wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20.05.2022 r., II CSKP 943/22,
- wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26.05.2022 r., II CSKP 650/22,
- wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20.06.2022 r., II CSKP 701/22,
- wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23.06.2022 r., II CSKP 616/22,
- postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 31.05.2022 r., I CSK 2314/22,
- postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 15.06.2022 r., I CSK 2326/22,
- postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 23.06.2022 r., I CSK 2538/22,
- postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 23.06.2022 r., I CSK 2722/22,

8 por.:

- wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17.03.2022 r., II CSKP 474/22,

- wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10.05.2022 r., II CSKP 163/22,
- wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18.05.2022 r., II CSKP 1030/22,
- wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19.05.2022 r., II CSKP 797/22,
- wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20.06.2022 r., II CSKP 701/22,
- wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23.06.2022 r., II CSKP 616/22,

9 por. postanowienie SN z 9 stycznia 2019 roku, I CZ 112/18

10 por.:

- uchwała Sądu Najwyższego z dnia 16.02.2021 r., III CZP 11/20,
- uchwała składu 7 sędziów Sądu Najwyższego z mocą zasady prawnej z dnia 7.05.2021 r., III CZP 6/21,

11 P. Książak (w:) Kodeks cywilny. Komentarz, t. 3A, red. K. Osajda, 2017, komentarz do art. 411, pkt 46, R. Trzaskowski (w:) Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna, wyd. II, LEX

12 por.:

- wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 9.07.2020 r., (...) i (...), C#698/18 i C#699/18,
- wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 16.07.2020 r., (...) i (...), C#224/19 i C#259/19,
- wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 22.04.2021 r., (...), C-485/19,
- wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 10.06.2021 r., (...), C-776/19 - C-782/19,
- wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 8.09.2022 r., (...), C-80/21 – C-82/21,
- uchwała składu 7 sędziów Sądu Najwyższego z mocą zasady prawnej z dnia 7.05.2021 r., III CZP 6/21,
- uchwała Sądu Najwyższego z dnia 13.01.2022 r., III CZP 61/22